

Pràcticum III

Codi: 104191
Crèdits: 6

Titulació	Tipus	Curs	Semestre
2500893 Logopèdia	OB	4	A

Professor/a de contacte

Nom: Juan Lorente Guerrero
Correu electrònic: Juan.Lorente@uab.cat

Utilització d'idiomes a l'assignatura

Llengua vehicular majoritària: català (cat)
Grup íntegre en anglès: No
Grup íntegre en català: No
Grup íntegre en espanyol: No

Equip docent

Laura Auge Domenech
Joan Piña
Silvia Naches Solsona

Prerequisits

És una assignatura organitzada en dos blocs:

BLOC I: Pràcticum de logopèdia de la patologia otorrinolaringològica.

No hay prerequisites oficiales.

Es conveniente que el alumno tenga un conocimiento preciso de la anatomofisiopatología, clínica y métodos diagnósticos tanto del aparato auditivo (oído y de las vías auditivas centrales), como del fonatorio (laringe, faringe, cavidad bucal y fosas nasales) y deglutorio. Además de estos conocimientos es necesario que el estudiante tenga un conocimiento sobre los tratamientos medicoquirúrgico que realizamos. Las exploraciones especializadas son competencia del ORL.

BLOC II: Pràcticum de neurologopèdia

Es recomana haver cursat i superat les següents assignatures:

Segon curs: 101710 - Neurologia del llenguatge i 104143.- Patologia de l'audició, la parla, la veu i la deglució.
Tercer curs: 101711 - Malalties neurodegeneratives i demències

DOCÈNCIA ALTERNATIVA DE LES ASSIGNATURES DEL PLA D'ESTUDIS ANTIC.

Aquesta és l'assignatura de docència alternativa de l'alumnat que hagi matriculat al pla antic les assignatures 101698.- Pràcticum I i 101696.- Pràcticum III.

En el cas que s'hagués superat només 101698.- Pràcticum I, haurà de cursar el Bloc II. i si l'assignatura superada fos només 101696.- Pràcticum III, s'haurà de cursar únicament el Bloc I.

Objectius

BLOC I: L'objectiu fonamental del Bloc I és completar la formació dels estudiants en situacions pràctiques donant una formació professional aplicada a l'alumne com a futur logopeda en pacients afectats de patologies del llenguatge, deglució i audició, en població infantil i adulta. A més de l'objectiu general de saber la terminologia que li permeti interactuar amb eficàcia amb d'altres professionals mèdics o logopedes, es pretén que l'alumnat assoleixi els següents objectius específics: **1.** Apropar els alumnes a l'activitat professional amb el fi de posar en pràctica les habilitats i destreses assolides al llarg de la seva formació acadèmica, completant d'aquesta forma la seva formació teòrica. **2.** Familiaritzar a l'alumne amb la dinàmica de les relacions personals i professionals en l'entorn de feina. **3.** Saber interpretar i analitzar un informe mèdic en pacients amb patologies del llenguatge, deglució i audició, i ser capaç d'elaborar i redactar un informe d'exploracions, de diagnòstic, de seguiment, finalització i derivació del pacient. **4.** Realitzar tasques d'intervenció logopèdica. Programació i realització de les sessions: objectius, recursos, tècniques, mètodes, entrevistes. Saber explicar i argumentar el tractament escollit. **5.** Realitzar tasques de investigació dins el camp de la Logopèdia. Saber i aplicar la metodologia científica, analitzar dades, revisar publicacions.

BLOC II: Un cop cursats els tres primers cursos del Grau de Logopèdia, que pretenen donar una base teòrica sobre l'exploració i la rehabilitació logopèdica dels malalts neurològics, és necessari que l'alumne pugui posar en pràctica aquests coneixements, utilitzant mesures d'exploració i treballant directament amb el pacient en el procés de rehabilitació. En acabar el Bloc II del Practicum III es pretén que l'alumne sigui capaç de posar en pràctica les competències apreses en els camps de l'exploració i la rehabilitació logopèdica amb malalts neurològics, que ha après al llarg del Grau.

Competències

- "Exercir la professió respectant l'autonomia del pacient i els seus determinants genètics, demogràfics, culturals i econòmics; aplicar els principis de justícia social i comprendre les implicacions ètiques de la salut en un context mundial en transformació."
- Actuar d'acord amb el codi deontològic de la professió: respectar el secret professional, aplicar criteris professionals de finalització i derivació dels tractaments.
- Adaptar-se a situacions noves.
- Adequar la pròpia comunicació a auditoris diversos segons l'edat, la patologia, etc.
- Assessorar les famílies i l'entorn social dels pacients i afavorir-ne la participació i la col·laboració en el tractament logopèdic.
- Avaluar la pròpia intervenció professional i la dels altres per optimitzar-la.
- Comprometre's de manera ètica per la qualitat de l'actuació.
- Demostrar que es coneixen els límits de les pròpies competències i saber identificar si és necessari fer un tractament interdisciplinari.
- Desenvolupar estratègies d'aprenentatge autònom.
- Dissenyar i dur a terme els tractaments logopèdics, tant individuals com col·lectius, establint objectius i etapes, amb els mètodes, les tècniques i els recursos més eficaços i adequats, i tenint en compte les diferents etapes evolutives de l'ésser humà.
- Dissenyar, implementar i avaluar accions de prevenció dels trastorns de la comunicació i el llenguatge.
- Dur a terme una gestió clínica centrada en el pacient, en l'economia de la salut i en l'ús eficient dels recursos sanitaris, i una gestió eficaç de la documentació clínica amb especial atenció a la confidencialitat.
- Elaborar i redactar informes d'exploració i diagnòstic, seguiment, finalització i derivació.
- Establir relacions interpersonals amb pacients afectats per alteracions de la comunicació i del llenguatge, de la parla i de la veu, i amb les persones que en tenen cura.
- Explicar i argumentar el tractament seleccionat.
- Explorar, avaluar i diagnosticar els trastorns de la comunicació i el llenguatge, i emetre'n un pronòstic d'evolució, des d'una perspectiva multidisciplinària.
- Gestionar la diversitat sociocultural i les limitacions associades a les diferents patologies.
- Identificar, analitzar i resoldre problemes ètics en situacions complexes.
- Integrar els fonaments biològics (anatomia i fisiologia), psicològics (processos i desenvolupament evolutiu), lingüístics i pedagògics de la intervenció logopèdica en la comunicació, el llenguatge, la parla, l'audició, la veu i les funcions orals no verbals
- Observar i escoltar activament en els diferents processos de la intervenció logopèdica.

- Organitzar i planificar amb l'objectiu d'establir un pla per desenvolupar en un període establert.
- Prendre decisions i assumir la responsabilitat de les decisions preses.
- Respectar la diversitat i la pluralitat d'idees, persones i situacions.
- Tenir una actitud d'aprenentatge estratègica i flexible.
- Treballar en equips intradisciplinaris i interdisciplinaris.
- Utilitzar les tècniques de comunicació no verbal per optimitzar les situacions comunicatives.
- Utilitzar les tècniques i els instruments d'exploració propis de la professió i registrar, sintetitzar i interpretar les dades aportades integrant-les al conjunt de la informació.

Resultats d'aprenentatge

1. Adaptar la relació amb els pacients al seu nivell educatiu i sociocultural, així com a les limitacions produïdes per la seva patologia.
2. Adaptar-se a situacions noves.
3. Analitzar les opcions de diagnòstic i intervenció disponibles en cada cas i la idoneïtat d'aquestes opcions.
4. Aplicar les tècniques més apropiades per a l'avaluació dels pacients.
5. Aplicar tractaments logopèdics sota la supervisió d'un tutor.
6. Avaluat la pròpia intervenció professional i la dels altres per optimitzar-la.
7. Comprometre's de manera ètica per la qualitat de l'actuació.
8. Demostrar que es respecta el codi ètic de la professió durant les pràctiques professionals.
9. Descriure les característiques del llenguatge, la parla, la veu o la deglució dels pacients, a partir de l'observació d'aquests.
10. Desenvolupar estratègies d'aprenentatge autònom.
11. Dissenyar projectes d'intervenció logopèdica.
12. Dur a terme una història clínica que integri les dades relatives a les alteracions estructurals, psicològiques i lingüístiques dels pacients, i a la repercussió d'aquestes alteracions en la seva situació familiar, social i educativa, a fi de planificar la intervenció més apropiada en cada cas.
13. Elaborar i redactar correctament informes d'exploració i diagnòstic, seguiment, finalització i derivació.
14. Emetre judicis sobre la necessitat de sol·licitar la participació d'altres professionals.
15. Emetre un diagnòstic i un pronòstic d'evolució dels pacients.
16. Establir pautes destinades a prevenir determinades alteracions logopèdiques o a reduir l'impacte negatiu, sobre el llenguatge i la parla, d'algunes situacions (per exemple, dany cerebral, hipoacúsia o entorns psicosocials desfavorables).
17. Establir pautes que permetin assessorar els familiars perquè col·laborin en el tractament.
18. Evitar l'ús de mètodes de diagnòstic i intervenció no indicats.
19. Explicar al pacient tant les característiques del trastorn sofert com les diverses opcions terapèutiques, i respectar la seva opinió sobre aquestes opcions.
20. Fer entrevistes orals als pacients i a les persones que en tenen cura, en les quals es plantegin qüestions tant relatives a la simptomatologia logopèdica com a la repercussió d'aquesta en la qualitat de vida i les relacions familiars i socials.
21. Identificar, analitzar i resoldre problemes ètics en situacions complexes.
22. Mantenir secreta la identitat dels pacients i no publicar-ne fotografies o altres trets que permetin identificar-los en els informes sobre l'estada en els centres de pràctiques.
23. Observar l'actuació dels professionals del centre i descriure-la en l'informe sobre l'estada en el centre de pràctiques.
24. Organitzar i planificar amb l'objectiu d'establir un pla per desenvolupar en un període establert.
25. Participar en les sessions de discussió de casos dels equips de professionals dels centres de pràctiques i emetre judicis sobre els possibles tractaments i l'adequació d'aquests en funció de les característiques del cas.
26. Participar en les sessions de discussió de casos dels equips de professionals dels centres de pràctiques i emetre judicis sobre la pertinència de finalitzar el tractament o de derivar el pacient a altres professionals.
27. Prendre decisions i assumir la responsabilitat de les decisions preses.
28. Respectar la diversitat i la pluralitat d'idees, persones i situacions.
29. Tenir una actitud d'aprenentatge estratègica i flexible.
30. Treballar en equips intradisciplinaris i interdisciplinaris.

31. Utilitzar elements paraverbals adequats (gestos i prosòdia) durant les entrevistes orals amb els pacients i els familiars.
32. Utilitzar estratègies comunicatives diferenciades segons l'edat (per exemple, infants en diferents fases evolutives), la patologia (alteracions sensorials, cognitives, etc.) i altres situacions que puguin dificultar el procés comunicatiu.
33. Utilitzar expressions verbals indicatives d'una escolta activa durant les entrevistes orals amb els pacients i els familiars, com per exemple: expressar amb paraules pròpies el que aquests sembla que volen comunicar, emetre preguntes aclaridores, saber dir paraules de suport o compliments, etc.
34. Utilitzar les tècniques de comunicació no verbal per optimitzar les situacions comunicatives.
35. Utilitzar proves diagnòstiques i interpretar-les.

Continguts

BLOC I (Coordinador: Prof. Juan Lorente): Activitats relacionades amb la pràctica logopèdica en patologies otorrinolaringològiques.

BLOC II (Coordinadora: Prof. Laura Auge): Pràctiques d'exploració i rehabilitació clínica directa amb pacients amb diferents trastorns del camp de la neurologopèdia, principalment afàsies, disàrtries i trastorns cognitius.

Metodologia

BLOC I: El Bloc I d'ORL-Logopèdia es realitza en el servei d'Otorrinolaringologia de l'Hospital Universitari Vall d'Hebrón i en els centres de logopèdia concertats amb el CatSalut amb qui la Universitat Autònoma de Barcelona ha subscrit conveni. En ell s'han definit les característiques de la relació entre la UAB i el centre que col·labora amb la Facultat sota la direcció i supervisió de tutors, un de la Facultat (Prof. Juan Lorente) i l'altre del Centre col·laborador.

A.- HOSPITAL GENERAL UNIVERSITARI VALL D'HEBRON

- Cada alumne assisteix durant dos dies a l'activitat clínica de les consultes d'ORL de l'Hospital de la Vall d'Hebrón, de 9 a 15hs. **Obligatori anar-hi amb bata.**

- L'assistència és en grups reduïts.

- Les pràctiques consisteixen en assistir, juntament amb el professor, a la consulta on s'observa la simptomatologia que refereix o presenta el pacient, el tractament que ha rebut o rebrà segons la clínica. L'alumne estarà present en l'observació directa de tota l'exploració ORL, sempre acompanyada de les explicacions adients per part del professor responsable, insistint en les tècniques que permetin obtenir informació a partir de la realitat, sobre tot allò relacionat amb la comunicació oral.

- Dades clíniques a través de l'anamnesi i exploració dels òrgans sobre els que esdevé la comunicació oral, coneixements d'anatomia i fisiologia dels òrgans fonoarticularis, amb la finalitat que el logopeda aprengui a interpretar un informe mèdic.

- La distribució dels alumnes es fa d'acord amb Gestió Acadèmica de la Facultat combinant aquesta assistència amb la resta de pràctiques.

B. CENTRES DE LOGOPÈDIA CONCERTATS AMB EL CATSALUT.

- Els alumnes es repartiran en els centres d'acord amb la programació de la Facultat. Assistiran al centre assignat **TRES SETMANES**. Els alumnes assistiran en horari de matins (de 8 a 14 h) i/o de tardes (de 14,30 a 20 h).

- En aquests centres es participarà activament en totes les tasques de diagnòstic i intervenció logopèdica, discutint els casos amb els logopedes. **Obligatori anar amb bata.**

Funcions del Tutor acadèmic:

1. Assisteix a les reunions informatives i d'organització convocades per la Facultat.
2. Contacte amb el Centre col·laborador i entrevista amb el tutor professional.
3. Elabora juntament amb el tutor del Centre Col·laborador, el programa d'activitats que realitzarà l'alumne, especificant tasques i competències.
4. Realitza el seguiment de l'estudiant.
5. Es coordina amb el tutor del Centre Col·laborador a través d'entrevistes periòdiques.
6. Respon a les consultes i problemes dels alumnes durant el curs lectiu.
7. Qualifica l'alumne en col·laboració amb el tutor del Centre.

Funcions del Tutor professional.

1. Col·laborar amb el tutor acadèmic en la planificació d'activitats.
2. Rebre els alumnes i informar-los del funcionament general del centre.
3. Explicar als estudiants les activitats i tasques a realitzar. Així com els objectius que es vol assolir durant la formació.
4. Dirigir i assessorar l'estudiant mentre durin les pràctiques en el Centre.
5. Realitzar el seguiment de l'alumne en col·laboració amb el tutor acadèmic, supervisar l'assistència, actitud,
6. participació i rendiment.

Deures de l'alumnat.

1. Assistir els dies i hores assignades.
2. Comunicar al seu professor tutor qualsevol problema que afecti el desenvolupament de la pràctica.
3. Conèixer i respectar les regles i estructura del funcionament del centre.
4. Guardar amb rigor absolut el secret professional.

BLOC II:

Cada alumne participarà de forma activa en quatre blocs d'aprenentatge:

Sessions de rehabilitació informatitzada

L'alumne farà un acompanyament del pacient en la realització d'exercicis informatitzats.

Sessions de rehabilitació en grup

L'alumne organitzarà les activitats i durà a terme una sessió de rehabilitació en grup.

Elaboració de material

A partir de l'observació de l'exploració d'un pacient afàsic, els alumnes, en grups, pensaran en els objectius del pla de treball i elaboraran una activitat específica per a un d'aquests objectius. Un cop elaborada es farà un *rol playing* per tal de posar en pràctica la metodologia de l'activitat i veure'n els pros i contres.

Preparació del Pla de treball, programació, intervenció i seguiment de la rehabilitació d'un pacient afàsic.

A partir de les dades d'exploració d'un pacient, els alumnes, en grups, faran el Pla de treball i una programació per a la rehabilitació d'aquest pacient. Després d'una posada en comú, els mateixos alumnes seran els que duran a terme la intervenció del pacient i faran una reprogramació dels exercicis, en funció dels resultats obtinguts, per la següent sessió de rehabilitació.

Activitats formatives

Títol	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Tipus: Dirigides			
Bloc II. Pràctica clínica directa	8	0,32	1, 2, 5, 7, 8, 20, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 34
Tipus: Supervisades			
Bloc I. Tutoria presencial als centres de logopèdia	112	4,48	2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 33, 35
Bloc II. Observació directa d'exploracions logopèdiques	6	0,24	4, 15, 23, 24, 25, 26, 29, 35
Bloc II. Elaboració d'activitats terapèutiques i seguiment de resultats	8	0,32	2, 5, 6, 7, 9, 11, 13, 14, 16, 24, 25, 26, 27, 29
Tipus: Autònomes			
Bloc I. Memòria o informe de pràctiques	8	0,32	2, 6, 7, 8, 10, 11, 21, 22, 23, 30
Bloc II. Elaboració de plans terapèutics i informes	8	0,32	4, 9, 11, 13, 14, 15, 16, 24, 26, 29, 35

Avaluació

BLOC I:

Donat el caràcter de l'assignatura, és imprescindible l'assistència als centres de pràctiques seleccionats. En l'avaluació de les pràctiques, es tindran en compte diferents aspectes: qualitat del treball final lliura, valoració del Tutor del Centre Col·laborador valoració del propi Tutor Acadèmic sobre la implicació de l'alumne o alumna en les diferents sessions de seguiment realitzades al llarg del curs.

L'avaluació de l'alumne amb efectes acadèmics es fa en funció del Treball realitzat per l'estudiant i de la valoració de l'estudiant realitzada pel tutor professional.

Es valora:

1.Treball de casos clínic realitzat per l'estudiant: Una de les competències i habilitats importants per a un professional de la Logopèdia és la capacitat d'elaborar adequadament i amb qualitat informes i documents de treball, per als pacients, professionals o altres destinataris. El Pràcticum és una excel·lent oportunitat perquè l'alumne exerciti aquestes habilitats i competències i aprengui a elaborar un informe, precís, compressiu i sistemàtic. Així tots els alumnes han de desenvolupar un treball on elaboraran informes mitjançant els quals poden comunicar les troballes clíniques d'interès des del punt de vista logopèdic i expressar el seu judici sobre els casos que els indica el professor, l'objectiu serà valorar si han assimilat el contingut del Bloc I, i veure la capacitat d'anàlisi i síntesi de la informació rebuda. Això els serà de gran ajuda para en el seu futur professional, ja que els permetrà desenvolupar i adquirir coneixements científics i humans que li facilitarà la relació amb el pacient i els altres professionals que tractemals pacients amb trastorns de la veu, la parla i l'audició. El treball ha de ser presentada al Tutor Acadèmic en els terminis que ell estableixi a l'Hospital Universitari Vall d'Hebron. **Representarà el 25% de la nota del Bloc I.**

2.Valoració de l'estudiant realitzada pel tutor professional:

Es valora la predisposició, interès i rendiment de l'alumne o alumna. **Representarà el 75% de la nota del Bloc I.**

Atès que es tracta d'un Pràcticum, la suficiència en aquest bloc l'assolirà l'alumnat que, **havent fet tota la pràctica clínica**, obtinguin una nota final de 5 o més punts en aquest bloc (escala 0-10).

BLOC II:

Atès que es tracta d'un Pràcticum, la suficiència en aquest bloc l'assolirà l'alumnat que, **havent fet un mínim del 80 % de la pràctica clínica**, obtinguin una nota final de 5 o més punts en aquest bloc (escala 0-10).

NOTA FINAL DE L'ASSIGNATURA:

Serà la suma ponderada de les notes de cada bloc (Bloc I: 80%; Bloc: II 20%).

Superació de l'assignatura: Per superar l'assignatura **la nota de cada bloc haurà de ser com a mínim de 5 punts** (escala 0-10). En cas contrari la nota no podrà ser superior a 4 punts.

No avaluable: Un/a estudiant que hagi lliurat activitats d'avaluació amb **un pes inferior a 4 punts** (40%) constarà com a "no avaluable".

Recuperació: L'alumnat que que hagi estat prèviament avaluat en un conjunt d'activitats el pes de les quals equivalgui a un mínim de dues terceres parts de la qualificació total de l'assignatura i hagi obtingut una **nota de curs entre 3,5 i 4,9** punts podrà acollir-se a un pla específic de recuperació dels aspectes on no hagi demostrat suficiència.

DOCÈNCIA ALTERNATIVA DE LES ASSIGNATURES DEL PLA D'ESTUDIS ANTIC.

La nota final de l'assignatura de Pla Antic 101698.- Pràcticum I serà la nota que l'estudiant obtingui en el Bloc I de l'assignatura de docència alternativa (escala 0 a 10).

La nota final de l'assignatura de Pla Antic 101696.- Pràcticum III serà la nota que l'estudiant obtingui en el Bloc II de l'assignatura de docència alternativa (escala 0 a 10).

CANVI DE PLA.

La nota final de l'alumnat que per motius de canvi de pla NO hagin de cursar completa l'assignatura, serà la nota ponderada (escala 0-10) calculada a partir de les proves d'avaluació que valorin les parts cursades i de la nota de l'assignatura del pla antic que s'hagi superat en cursos anteriors.

Activitats d'avaluació

Títol	Pes	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Bloc I. Treball a partir de la pràctica clínica	20	0	0	3, 8, 9, 10, 13, 14, 16, 22, 23, 24, 29, 30
Bloc I. Valoració de l'estudiant realitzada pel tutor professional	60	0	0	2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 30, 35
Bloc II. Activitats de rehabilitació	10	0	0	2, 4, 5, 6, 11, 15, 16, 26, 29, 33, 35
Bloc II. Pla terapèutic i valoració	5	0	0	4, 9, 11, 13, 14, 15, 29, 35
Bloc II. Pràctica clínica	5	0	0	1, 2, 5, 7, 8, 20, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34

Bibliografia

BLOC I:

Basso, A. (2003) Aphasia and its therapy. Oxford: Oxford University Press.

Chapey, R. (2001) Language Intervention Strategies in Aphasia and Related Neurogenic Communication

Disorders. 4a ed. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.

Ducarne de Ribaucourt, B, (1989) Reeducción semiológica de la afasia. Madrid: Masson.

FernándezGuinea, S.; López-Higes, R. (2005) Guía de Intervención Logopédica en las afasias. Madrid:

Síntesis. Hécaen H. i Albert, M. Human Neuropsychology. John Wiley & Sons, New York, 1978.

Helm-Estabrooks (2005) Manual de la afasia y de terapia de la afasia. 2a ed. Madrid: Panamericana.

Luria, A.R. (1978) Cerebro y lenguaje. Fontanella, Barcelona.

BLOC II:

Bleeckk. (2004) Disfagia: Evaluación y reeducación de los trastornos de la deglución. Ed. McGrawHill.

Calais-Germain, B. - Germain, F(2014). Anatomía para la voz. entender y mejorar la dinámica del aparato vocal. Editorial: La liebre de marxo.

Casado J. C.(2002) La evaluación clínica de la voz. Fundamentos médicos y logopédicos. Ed. Aljibe. Malaga.

Casado J. C. Pérez A (2009). Trastornos de la voz: Del diagnóstico al tratamiento. Ed. Aljibe. Malaga.

Cobeta, I. - Nuñez, F. - Fernández, S (2014). Patología de la Voz. Editorial: Marge Books

I Cobeta, F. Nuñez, S Fernández (2014). Patología de la voz. Ponencia Oficial de la SEORL PCF Ed. Marge Méica Books

Jaume G, Tomas M.(2007) Manejo de la disfagia y aspiración. Ed. Ergon

Le Huche F, Allali A.(2004) La voz Tomo (1,2,3, 4). Ed. Massón. Barcelona

Menaldi J.(2002) La Voz Patológica. Ed. Panamerican

Mendizábal, N. - Santiago, R. - Jimeno, N. -García, N. - Díaz-Empanza, M (2013). Guía práctica para la elaboración de informes logopédicos.Editorial: Medica Panamericana

Núñez F., Maldonado, Suárez C. (2000) Cuidados y rehabilitación del paciente traqueotomizado. Servicio de publicaciones Universidad de Oviedo

Perello J.(2005) Trastornos del habla. Ed. Masson.

Puyuelo M.(1997) Casos Clínicos en logopedia. Ed. Massón

Ramírez C. (2008) Manual de Otorrinolaringología, Ed. McGrawHill. Madrid

Suárez A. Martínez J.D., Moreno J.M, García ME. (2003)Trastornos de la voz. Estudio de casos. Ed. EOS.